

Використання схем-таблиць на уроці: нові підходи

Сучасний зміст навчального матеріалу, обсяг і вимоги методики викладання, що базуються на інноваційних технологіях, інтерактивних формах роботи, свідчать про необхідність поглянути по-новому на досвід застосування схеми-конспекту В. Ф. Шаталова та творчо й креативно застосовувати його на уроках.

І дуже добре, що цій проблемі знов став багато приділяти увагу журнал «Історія та правознавство». Інтерес до цієї форми роботи не випадковий, оскільки Україна підписала документи переходу до навчання учнів за Болонською системою. А Болонська система вимагає від учителів творчого підходу до викладання гуманітарних дисциплін, підготовки майбутніх громадян України знаходити головне в історичних фактах, визначати своє місце у житті через уміння самостійно працювати з навчальними посібниками, документами, пресою. Варто зазначити, що матеріал у вигляді схем, таблиць, що вийшли останнім часом, більше стосується основ правознавства, ніж історії України та всесвітньої історії. Це, напевно, пояснюється тим, що через даний курс шкільної програми можна передати основний зміст правових нормативних документів, змоделювати життєві ситуації та підготувати учнів середньої школи до життя у суспільстві. Прикладом цього є методичні розробки (А. В. Пермінов «Трудове право в таблицях і схемах», О. О. Белякова «Основи трудового права»), які дають поняття про працю як головний чинник людського буття, (а це достатній рівень життя, соціальні та економічні права людини — право на працю, право на заробітну платню, право на відпочинок, право на страйк), знайомлять учнів з основними статтями КЗОТ.

Автори С. О. Куценко та О. В. Авдеєнко, чий статті друкувалися в журналі «Історія та правознавство», знайомлять читачів, як краще через схеми і таблиці познайомити учнів з поняттями і змістом місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади, як від-

бувається взаємозв'язок людини та суспільства, правопорушення та юридична відповідальність. Окрім курсу «Основи правознавства», на сторінках журналу зустрічаються й розробки схем із всесвітньої історії (В. Б. Кметь), з історії України (Г. Ю. Дудар). Все це свідчить про те, що так звана буквено-знакова система відіграє велику роль у нинішньому викладанні гуманітарних дисциплін. Якщо ми розглянемо наочний довідник «Історія України. 7–9 класи» авторів А. В. Гісема, А. А. Мартинюка, А. Ф. Трухан (Київ–Харків, Vesta, 2006 р.), то слід констатувати, що у порівняно невеликому за обсягом навчальному посібнику закладений матеріал трьох підручників 7–9-х класів історії України відповідно до чинної програми. Він може служити вчителю гарною підмогою для складання схем-конспектів для учнів. Так само можна використовувати для складання схем-конспектів посібник О. В. Буштрук. (Історія України. 7–8 класи: Навчальний посібник. — Харків, 2003). Ця книга містить велику кількість основних і додаткових понять до навчальних тем, які можна закласти у спрощену схему-конспект уроку.

Я почала створювати власні схеми-конспекти з історії України, всесвітньої історії та основ правознавства. Зрозуміло, вони мають свою специфіку, але в головному, принциповому їхня суть зберігається.

Складання схеми-конспекту відбувається в декілька етапів. У кожному класі проводиться певна робота — це своєрідні підетапи, спрямовані на вирішення навчальних задач, а також на те, щоб у старших класах ця схема-конспект мала закінчений, чіткий вигляд.

Так, в 5-му класі на уроках історії України діти читають параграф вголос. Задача вчителя — допомогти правильно прочитати складне слово, зробити наголос, запам'ятати позначені курсивом слова-визначення, прізвища, дати, спробувати переказати прочитаний текст у класі.

Починаючи з 6-го класу, зростає кількість гуманітарних дисциплін. Вони викладаються або паралельно, або синхронно, у зв'язку з чим в учнів відбувається процес накопичення інформації. Тепер учитель може ускладнити роботу на уроці. Значно зростає обсяг тексту, тому він читається за підзаголовками параграфу, вдумливо, з олівцем у руках. Мета такого читання — обрати головне у кожному абзаці кожного підзаголовка. Після такого копіткового читання вчитель пропонує учням з кожного абзацу підзаголовка параграфу вибрати й зачитати ті речення, які учні вважають головними. Таких речень може бути у кожному підзаголовку від п'яти до десяти. Кожна дитина задіяна у роботі з підручником, документом, логічній його обробці. Коли матеріал за підзаголовками учні вже опрацювали, їм доцільно запропонувати проговорити ці речення для запам'ятовування, а потім матеріал записати у зошиті.

Отже, готується ґрунт для сприйняття схеми-конспекту в старших класах, коли залучаються всі види пам'яті: слухова, зорова, моторна, створена певна база навичок, умінь та знань. Важливо наголосити, що основні принципи цієї роботи й на пряму в інтерактивному вигляді можна застосувати при вивченні курсу «Основи правознавства».

Яка ж модель цього підходу? На початку уроку ми з учнями знайомимося з темою, потім використовуються різні методи, у тому числі й інтерактивні (робота в парах, «Мозковий штурм», «Карусель», метод «Прес») для повторення раніше вивченого матеріалу. І поступово підходимо до мети та задач нової теми. І ось тут починається робота зі схемою-конспектом. Вона заготовлена на дошці або набирається на стандартних листах на комп'ютері для учнів класу — все залежить від засобів та часу.

Таблиця являє собою тільки модель, і задача учнів — заповнити схему-конспект за допомогою вчителя,

КАФЕДРА

підручника, своїх товаришів. Спочатку проводиться колективна робота, але, виходячи з навчального матеріалу й контингенту класу, її можна перевести в групову, ускладнивши, розширивши схему-конспект. Цей вид завдання можна перетворити на індивідуальну, креативну роботу. Для цього була розроблена пам'ятка заповнення схеми-конспекту.

1. Учень повинен чітко для себе виділити причинно-наслідкові зв'язки історичного або правового явища.
2. Виділити терміни та поняття.
3. Познайомитися з історичною особою, нормативним правовим документом.
4. Вписати основні дати теми, що вивчаються.
5. Виділити значення (позитивне й негативне), що виникло внаслідок розвитку історичного або правового явища.
6. Уміти наприкінці схеми-конспекту зробити чіткий, короткий висновок з 5–7 речень.

Отже, мета й задачі перед учнями поставлено, почалася робота, її основний напрям — наповнити схему-конспект реальним змістом. Я протягом 15–20 хвилин уроку даю стислі коментарі з теми, яка вивчається. Після такого інструктажу прямими або навідними питаннями спонукаю учнів до міркувань, пригадування, пропоную звертатися до підручника, робити записи у зошитах. Висловлені учнями думки, інша навчальна інформація уточнюється, коригується вчителем, записується у відповідну стрілку, колонку всіма учнями. Так триває доти, поки вся схема-конспект не буде заповнена. Це забирає 10–15 хвилин уроку.

Закріплення ж матеріалу доцільно провести за допомогою інтерактивного прийому «Сніжний ком». Суть його полягає ось у чому: вчитель вимовляє фразу з вивченого матеріалу, а учні по черзі, один за одним, додають свої речення за матеріалом, спіраючись на схему-конспект.

Складання схеми-конспекту пов'язано з певними труднощами. Вчителю важливо тримати під контролем первинний, підготовчий етап — примусити учнів самостійно працювати, докладати зусилля. На цьому етапі домінування вчителя дуже важливе. Він повинен працю-

вати з дітьми над складанням схем-конспектів, формуючи у них необхідні навички, вміння та знання. А коли учні набудуть у цьому виді діяльності певного досвіду, можна запропонувати їм самостійно скласти схему-конспект, у тому числі як домашнє завдання.

Досвід показує, якщо цього не зробити, учні нерідко прагнуть механічно списати з підручника все — ажно колонок та стрілок. У результаті виходить щось громіздке, без виділення сутності питання, головних ідей матеріалу, що вивчається. Це подібно до простого неусвідомленого читання параграфа підручника. З іншого боку, підручники з історії України для 9 класу Ф. Г. Турченко, В. Н. Мороко; всесвітньої історії 10 класу П. Б. Полянського; «Основи правознавства» для 9 класу під редакцією В. С. Журавського, І. Б. Усенко складні для читання, самостійного аналізу учнями, переобтяжені побічним другорядним матеріалом.

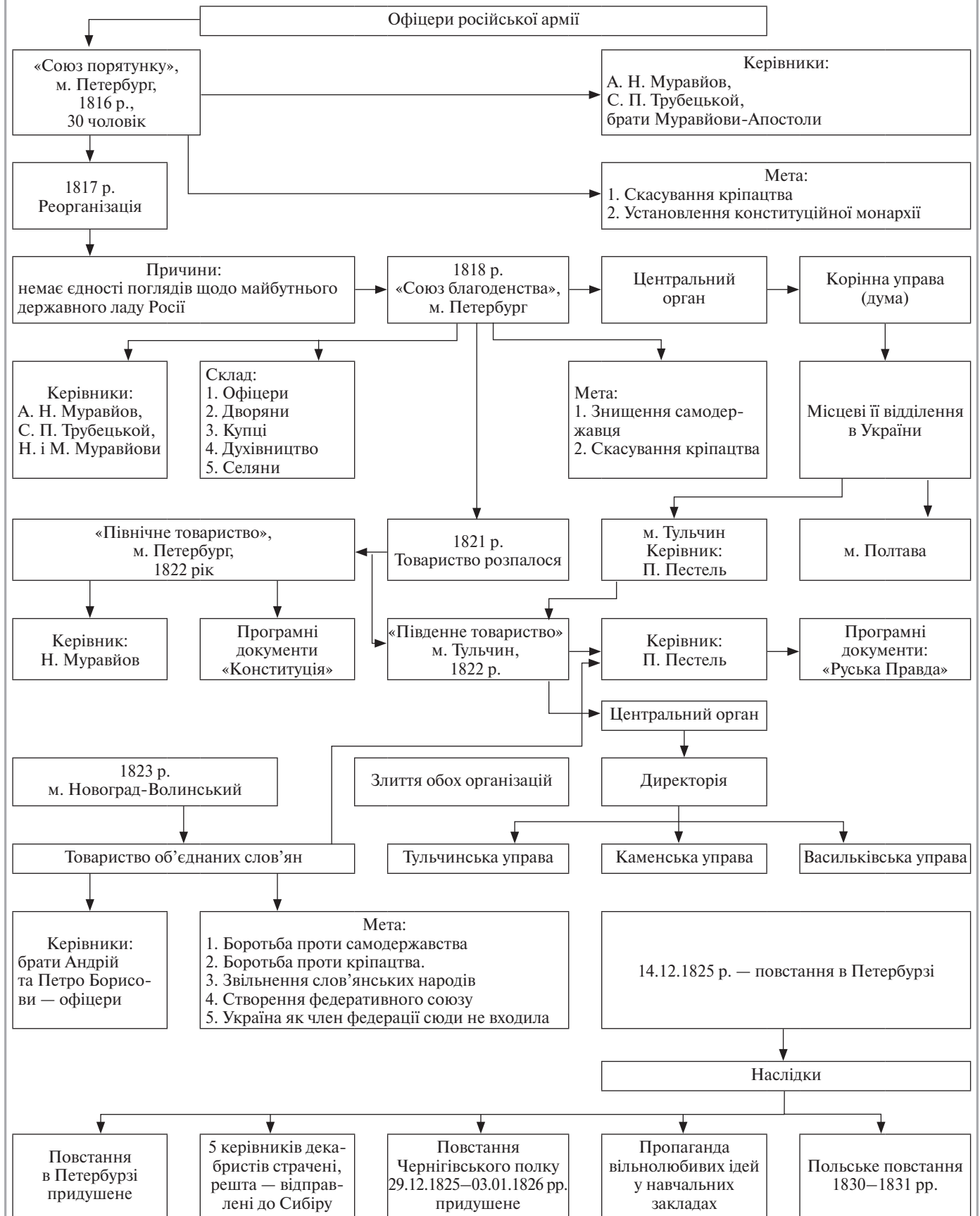
Проте, якщо тема розкрита, як навчав учитель і як робили на уроках, можна з упевненістю сказати, що учні розібралися в темі: вони чітко дають визначення, виділяють причинно-наслідкові зв'язки, знають хронологію явищ, зміст законів, нормативних актів, імена правознавців, державних, історичних діячів; можуть спрогнозувати розвиток подій у майбутньому, моделювати правові життєві ситуації, виходячи зі схеми-конспекту.

Які ж відмінності має моя схема-конспект від інших схем, запропонованих учителями? Головна мета для мене — стиснути матеріал, полегшити його засвоєння та дати можливість учням самостійно його осмислити. Для цього виділяється з матеріалу ключове слово, поняття, від якого будується схема.

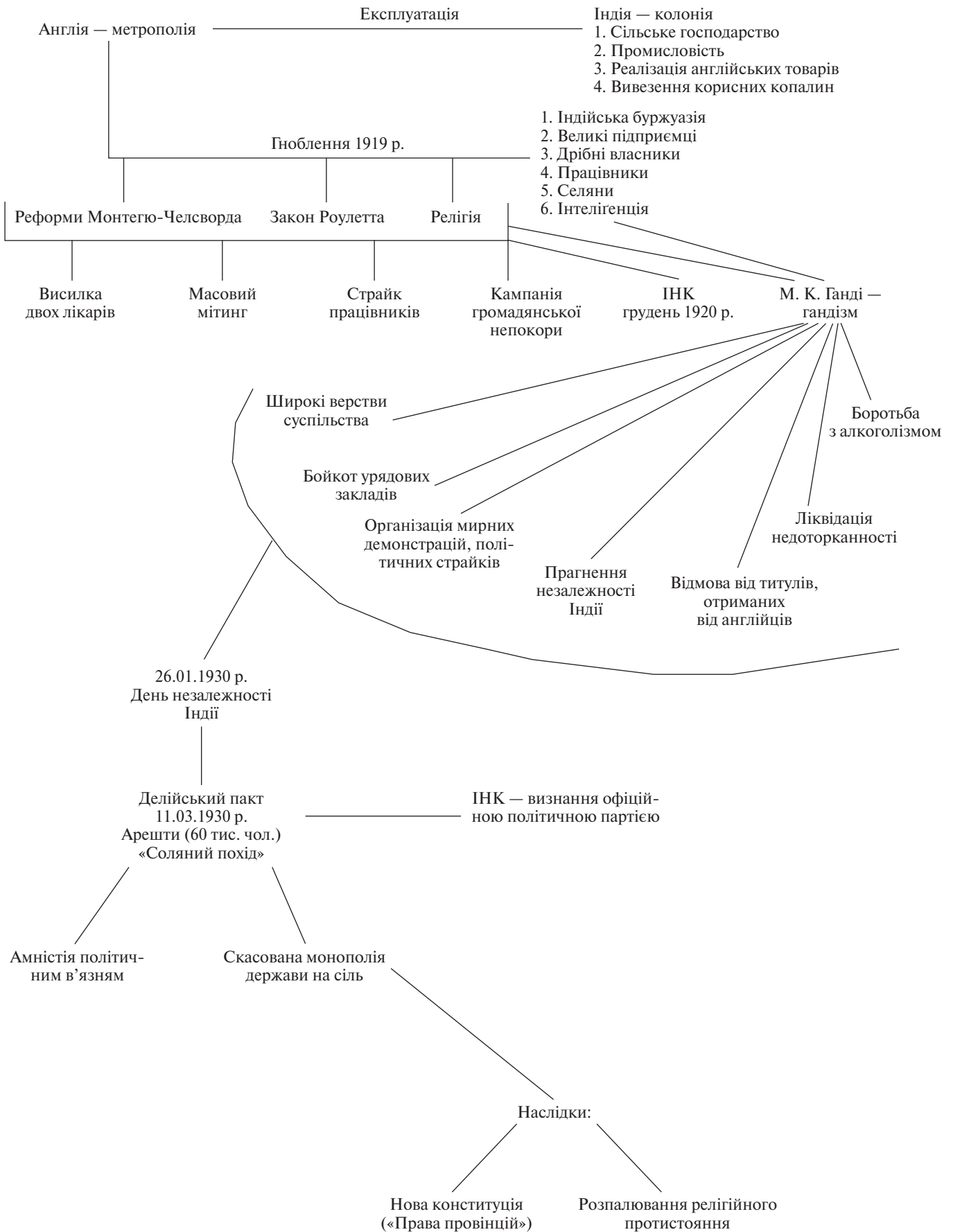
1. Вона включає весь матеріал теми програми, параграфа підручника, у той час як інші вчителі беруть тільки частину теми або питання.
2. Вона проста для розуміння учнями, у ній чітко висловлені причини, дати, особи, хід подій, значення — це дозволить зеконормити час учням, коли вони самостійно працюватимуть з підручником.
3. У ній все логічно взаємопов'язано.
4. Перед учнями складається коротка схема-конспект, яку можна розширити за допомогою використання навчальних посібників, додаткової літератури, документів, якщо учні пріоритетом свого навчання вважають гуманітарні дисципліни або практичне життя спонукає їх до цього.
5. Якісна робота на уроці зі схемою-конспектом звільнить час для підготовки до іншого предмету.
6. Учні навчаються складати лаконічний логічний висновок, швидко мислити, ухвалювати правильне рішення.

Тема уроку: Російський визвольний рух на українських землях у 20–30-х рр. XIX ст.: декабристи

Діяльність декабристів у Російській імперії

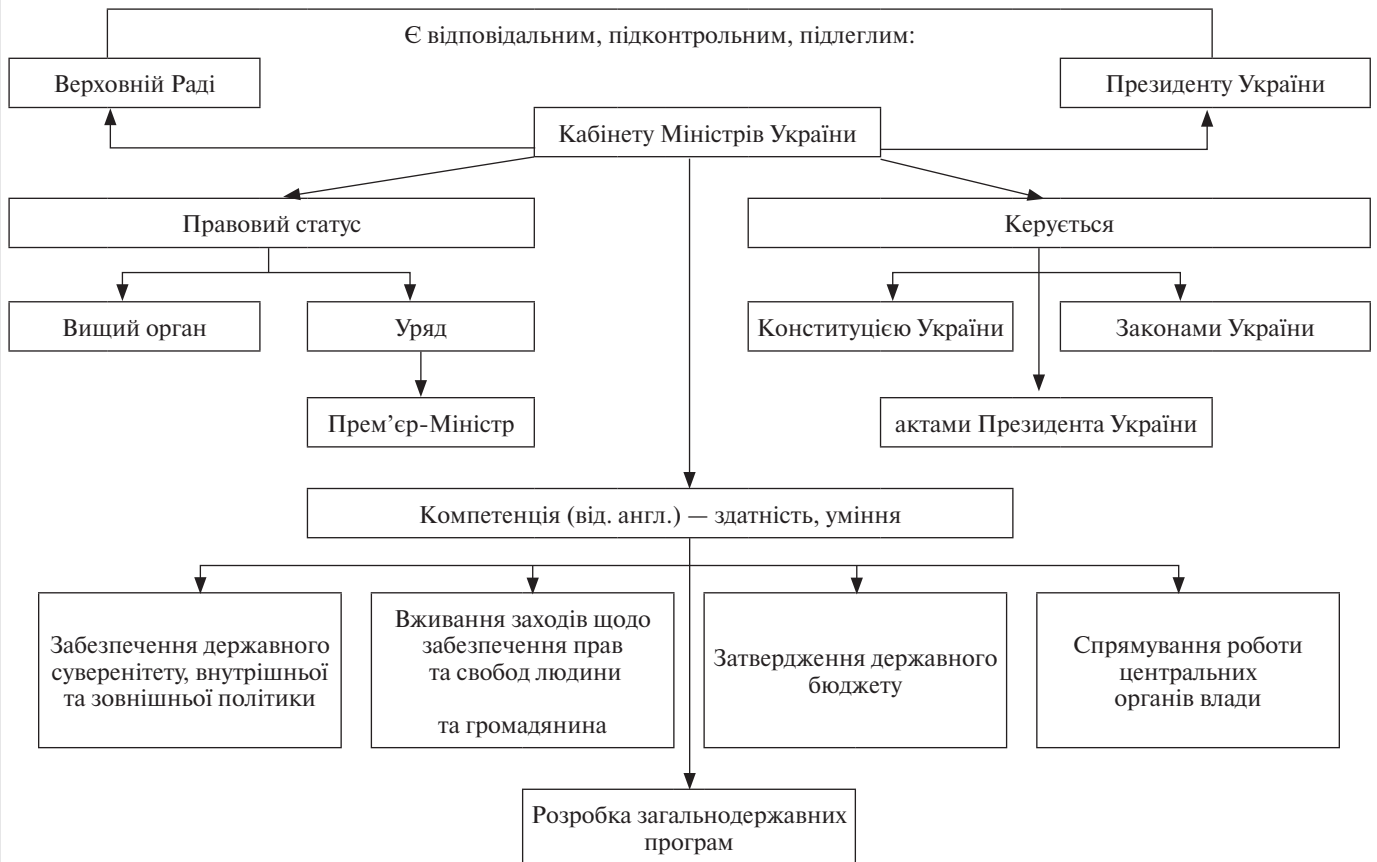

Тема: Індія

КАФЕДРА

Тема: Правовий статус та компетенція Кабінету Міністрів України

*Таган Л. В.,
вчитель ЗШ № 19,
м. Дніпропетровськ*

Шкільне методичне об'єднання

формат 21x14 см,
м'яка обкладинка

Методичний посібник, у якому вперше здійснено узагальнення досвіду ШМО, містить усі необхідні нормативні документи, отримав гриф МОНУ.

Код: ППЗ, 160 с.

ПОШТОВА ціна - 10,00 грн • КЛУБНА ціна - 9,00 грн
Мінімальна сума замовлення 20,00 грн. Вартість доставки 3,95 грн

Замовляйте за тел. 8 (057) 731-96-35 або за адресою: 61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66, ВГ "Основа", "Книга поштою УШ"